
DRUŽBENI AKTERJI IN SLOVENSKA KULTURNA IDENTITETA V MEDIJSKEM DISKURZU DVEH OBDOBIJ

V prispevku je predstavljena raziskava družbenih akterjev, ki so bili povezani s pojmovanji nacionalne kulture oziroma posredno ali neposredno tudi nacionalnega jezika v kontekstu dveh večjih političnih pretresov slovenske državnosti, in sicer obdobja pred plebiscitom za odcepitev od večjezične in večnacionalne Jugoslavije (1990) in obdobja pred referendumom za priključitev k večjezični in večnacionalni Evropski uniji (2003). Družbeni akterji so analizirani kvantitativno v smislu njihove številčne pojavnosti, tj. večje ali manjše prisotnosti v polju javne komunikacije, ter kvalitativno v smislu načinov njihove reprezentacije ter diskurzivnih učinkov, ki jih specifični načini artikulacije evocirajo. Raziskava pokaže udeleženske okoliščine izjavljanja in problematiziranja kulturnoidentitetnih vprašanj ter učinkovanje ideologije jezikovnega ekskluzivizma v kontekstu daljnosežnih političnih odločitev.

1 Metoda

1.1 Temeljni komunikološki koncepti

Problematika družbenih akterjev, ki izvorno ne sodi v polje jezikoslovne analize, že dalj časa preokupira del tujega kritičnega jezikoslovja (prim. Halliday¹ 1985; Kress 1995, 1996; van Leeuwen 1996), v slovenski znanosti pa ostaja v večji meri v tradicionalnih okvirih sociologije in antropologije. Diskurzivna analiza ponuja

---

¹ Hallidaya na deklarativni ravni sicer težko uvrščamo med t. i. kritične jezikoslovce, vendar ni odveč izpostaviti dejstva, da so mnogi raziskovalci s področja kritične analize diskurza posvojili Hallidayevo vplivno predpostavko o družbeni razsežnosti gramatike (Halliday 1978) ter v izhodišču svojih raziskav uporabili te ali one vidike oziroma predpostavke njegove sistemsko-funkcijske slovnice (prim. van Leeuwen 1996; Erjavec 2001; Billig 2008; Skubic 2005).

orodja za učinkovito interpretacijo vloge družbenih akterjev v različnih diskurzih. V pričujočem članku predstavljam reprezentacije družbenih akterjev v medijski govorici dveh pomembnih zgodovinskih obdobj slovenske državnosti, in sicer obdobja odcepitve od večnacionalne in večjezikovne Jugoslavije in obdobja pridružitve večnacionalni in večjezikovni Evropski uniji. Analiza družbenih akterjev tako na kvantitativni ravni kot v kvalitativni razsežnosti v smislu načinov njihove reprezentacije kaže na bistvene protagoniste javne komunikacije v omenjenem političnem kontekstu. Cilj analize je bil identificirati družbene akterje, ki so bili v trimesečnem obdobju pred plebiscitom za odcepitev (23. 12. 1990) ter v trimesečnem obdobju pred referendumom za pridružitev (23. 3. 2003) v izbranem mediju najbolj številčno prisotni.

Odločitev glede gradiva za analizo je predstavljala enega najtrših metodoloških orehrov, saj se vpenja v razmislek o medijskem vplivu, v zvezi s katerim obstaja v polju komunikologije več alternativnih teoretskih pozicij. Kvantitativna smer zagovarja seveda argument števila oziroma dosega posameznega medija, kvalitativna ji – po drugi strani – očita preveč površno interpretacijo številčnih vrednosti. Dejstvo ostaja, da nimamo nikakršnega zagotovila, da določen medij bolj oblikuje oziroma vpliva na stališča prejemnikov kot drugi, ostaja pa večja ali manjša verjetnost. Odločitvi za *Sobotno prilogo* sta botrovala dva metodološka vzgiba; najprej relativno visok doseg medija med primerljivimi tiskanimi mediji. Raziskave o dosegu v okviru Nacionalne raziskave branosti je leta 2003 opravila družba Cati, d. o. o., in ker leta 1990 tovrstnih raziskav še ni bilo, sem izbor opravila na podlagi sklepanja o relativno visokem dosegu *Sobotne priloge* tudi tega leta. Vendar pa številčni argument ni ostal osamljen – *Sobotna priloga* se je pokazala relevantna tudi v smislu lastništva. Raziskava je pokazala, da kljub zamegljeni lastniški strukturi in razpršenemu kapitalu med različnimi delniškimi, kapitalskimi družbami ter skladi v ozadju vleče niti vendarle država – tako leta 2003. Leta 1990 pa je bila lastninska upravičenka *Dela SZDL* (Socialistična zveza delovnega ljudstva), torej ravno tako država (prim. Bašić Hrvatinić 2005). In ker praksa potrjuje, da je avtonomija novinarjev in urednikov bolj etična zahteva kot resničnost (STA 2007), lahko skozi optiko lastništva sklepamo, da je *Sobotna priloga* v obeh opazovanih obdobjih skozi komentarje avtorjev posredovala državno ideologijo, ki se je v uredniškem smislu udejanjala tudi v izboru in pogostosti pojavljanja določenih družbenih akterjev v tistih člankih, ki so problematizirali politično odcepitev in analogno politično pridružitev.

1.2 Temeljni sociolingvistični in jezikovnoantropološki koncepti

Osnovno raziskovalno vprašanje se osredotoča okrog identifikacije in reprezentacije družbenih akterjev, ki so posredno ali neposredno oblikovali slovensko kulturno identiteto v izbranih obdobjih, in tistih, ki so bili iz procesa definiranja le-te umaknjeni. Temeljni sociolingvistični in jezikovnoantropološki koncepti, ki se s tako zastavljenim vprašanjem povezujejo, so: *nacionalna*

identiteta, kulturna identiteta, etnojezikovna identiteta. Kot izhodišče definiranja odnosov med tremi pojmi naj navedem razmišljanje Marka Stabeja (2007: 13):

Slovenski jezik (in književnost v njem kot domnevno najprezentativnejša oblika nacionalne umetnosti) naj bi tako bil dolgo časa edini povzročevalec slovenske narodne identitete. Ta je postopoma prehajala tudi v svojo politično pojavno obliko, nazadnje pa je bila kronana z najprezentativnejšo obliko kohezivnega kolektivnega bivanja, z državo. Toda občutek usodne vloge jezika za slovensko identiteto ostaja; jezik kljub slovenski državnosti še naprej igra vlogo neke vrste varovalke, zavarovalnega identitetnega sistema, ki je bil po slovenskih kolektivnih izkušnjah sodeč pravzaprav močnejši od katerekoli doslejšnje oblike državnosti.

Koncept identitete razumem v antropološkem smislu relacijskosti, fragmentarnosti in fluidnosti (Hall 1996: 4), zato odločitev za raziskovanje slovenske nacionalne/kulturne/etnojezikovne identitete na noben način ne implicira njene stabilnosti ter največje pomembnosti med drugovrstnimi identifikacijami. Tako v historičnem kot sinhronem smislu so procesi družbenih identifikacij kompleksni in odvisni od najrazličnejših dejavnikov. Edina stalnica omenjenih procesov so morda družbenoidentitetni antagonizmi v boju za politično moč – a ne le nacionalnih in z njimi povezanih identifikacij: gre za razmerja moči med najrazličnejšimi družbenimi skupinami. Raziskava potemtakem poskuša odgovoriti na vprašanje o prevladujočih kulturnih identifikacijah v dveh pomembnih obdobjih slovenske državnosti in njihovem argumentativnem naboju v smislu odločitve za ali zoper odcepitev oziroma pridružitve. Strinjam se s Stabejem, ki dvomi v monolitnost slovenske jezikovne identitete (2007): na krhanje njene stabilnosti, navaja avtor, vpliva vrsta sodobnih sociolingvističnih dejavnikov, mdr. dejstvo, da standardni jezik v govornih oblikah izgublja svoj prestiž na račun regionalno obarvanih govoric, kar je posledica (tudi) decentralizacije slovenskega visokošolskega prostora. Vendar pa ni odveč opozoriti na dejstvo, da je v koncept identitete kot relacijske entitete vgrajena tudi instrumentalistična razsežnost in da sta ravno fragmentarnost in fluidnost pravzaprav pogoj za ponovno identitetno poenotenje na način politične mobilizacije in nenazadnje tudi manipulacije.

Definicijo kulturne identitete izpeljujem iz definicije nacionalne identitete:² slednjo razumem v dveh razsežnostih. Prva je vsebinska in jo lahko povzamemo v obliki spiska značilnosti, ki pa je težko končen: kolektivno lastno ime, mit o skupnih prednikih, skupni zgodovinski spomini, skupna kultura, povezanost z določeno »domovino« in občutek solidarnosti med pripadniki nacije (prim. Smith 1991: 21), dodamo lahko vsaj še zavest o skupni prihodnosti. V epistemološkem delu definicije izpostavljam značilnosti nacionalne identitete, kot so: relacijskost, konstruiranost, fluidnost, modernost, povezanost z aktualnimi politično-ekonomskimi procesi, instrumentalnost, manipulativnost (prim. Gellner 1983; Hobsbawm 1992; Anderson 1998/1983; Barth 1997/1969; Hall (ur.) in du Gay

² Vesni Mikolič se zahvaljujem za pripombo v zvezi z definiranjem odnosov med kulturno in nacionalno identiteto.

(ur.) 1996). Kulturna identiteta je – izhajajoč zlasti iz Smithovega spiska atributov nacionalne identitete – konstitutivni del slednje. Ob tem ni odveč poudariti, da je kultura večdimenzionalen in posledično problematičen pojem, ki nacionalne meje lahko tudi presega. Kulturna identiteta v gornjem smislu so kognitivne sheme, iz teh izhajajoče dejavnosti in zadnji v verigi proizvodi.³ Etnojezikovna identiteta, ki jo v raziskavi ravno tako omenjam, je najožji pojem v odnosu nacionalna identiteta – kulturna identiteta – etnojezikovna identiteta, označuje pa istovetenje z jezikovno in nacionalno skupnostjo obenem (prim. Bloomaert 2005: 214).

1.3 Podatki o gradivu

Izbor komentarjev⁴ *Sobotne priloge* (SoP) v dveh trimesečnih obdobjih pred plebiscitom za odcepitev od SFRJ leta 1990 in pred referendumom za pridružitve EU temelji na predpostavki o živahni medijski debati za ali proti odcepitvi/ pridružitvi ter prisotnosti družbenih akterjev, ki so z določeno številčno pojavnostjo ali specifičnimi načini reprezentacije podpirali takšno ali drugačno ideologijo. V ožji izbor analize sem uvrstila tiste komentarje, ki so jih pisali profesionalni novinarji in publicisti⁵ in ki so se v svojih prispevkih neposredno ali posredno sklicevali na slovensko kulturno identiteto. Sklicevanju je bilo lahko namenjeno več ali manj prostora (tj. konkretnih izjav), le v nekaterih prispevkih je kulturna identiteta glavna rdeča nit. Večina prispevkov ob kulturni identiteti omenja tudi slovenski jezik ali pa jezik kot del kulturne identitete lahko razumemo iz konteksta.⁶ S pomočjo tovrstnega gradiva sem si postavila raziskovalno vprašanje: kakšno vlogo so imela – če sploh – v času pred državno odcepitvijo leta 1990 in v času političnega pridruženja Evropski uniji leta 2003 vprašanja, povezana s slovensko kulturno identiteto oziroma celo etnojezikovno identiteto v ožjem smislu – kolikor so se kazala skozi reprezentacijo družbenih akterjev. Gradivo, ki sem ga na ta način odbrala, je vsebovalo 28 prispevkov leta 1990 ter 10 prispevkov leta 2003, vendar pa podatek o številu člankov sam zase še ne pove dovolj o večji ali manjši prisotnosti določenih družbenih akterjev.⁷ Prisotnost določenih družbenih akterjev in načini njihove reprezentacije v kontekstu komentarjev, ki neposredno ali posredno tematizirajo slovensko kulturno identiteto, nam lahko

³ Mikolič (2004: 38) po Tomalinu in Stampleskijevi (*Cultural Awareness*, Oxford, Oxford University Press, 1994) navaja ideje, proizvode in vedenjske vzorce.

⁴ Izbor žanra utemeljujem v naslednjem poglavju.

⁵ V analizo nisem vključila pisem bralcev, saj imajo z vidika potencialnega medijskega vpliva drugačen status kot komentarji profesionalnih piscev. Uredništvo tovrstne prispevke tudi grafično loči od ostalih.

⁶ Primer tovrstnega sklicevanja na slovensko kulturno identiteto je prvi kos besedila v poglavju **3.2 Analiza**.

⁷ Ker je pričujoči prispevek del obsežnejše doktorske raziskave, naj očrtam tudi druge metodološke korake, ki se na prispevek posredno navezujejo. Poleg števila člankov je v smislu potencialnega medijskega vpliva izbranih pomenskih entitet (če družbene akterje v širokem smislu tako razumem) pomembna tudi površina teh člankov, ki znaša leta 1990 25.404 cm², leta 2003 pa 16.340 cm². To pomeni, da so komentarji s sklicevanjem na slovensko kulturno in (ne/posredno) jezikovno identiteto leta 1990 zavzemali 6,5 % celotne površine tednika, leta 2003 pa skoraj 40 % manj, tj. 4,7 %.

ponudi del odgovora na vprašanje, kako je bila slovenska kulturna identiteta v izbranih obdobjih artikulirana.

2 Diskurzivne prakse

Diskurz,⁸ znotraj katerega se oblikujejo družbeni akterji, je po konstruktivistični paradigmi konstitutiven, kar pomeni, da producira pravila, topike, forme védenja, subjekte in prakse, ki se v različnih historičnih obdobjih in kulturnih okoljih lahko radikalno razlikujejo in ki postavljajo okvire »normalnih« in »ekscenčnih« govornih dejanj (prim. Foucault 2001/1969). Diskurz je v dialektičnem odnosu z družbenimi praksami, tj. različnimi konteksti in institucijami, kar pomeni, da po eni strani zrcali socialni red, obenem pa ga tudi oblikuje. In nenazadnje: diskurz je vseprisoten, kar implicira, da pomeni ne obstajajo pred oziroma zunaj diskurza. Ugotovitev ne gre jemati preveč površno: o zunajjezikovni stvarnosti ni smiselno dvomiti, pač pa je pomembno spoznanje to, da »realnost« šele skozi diskurz osmišljujemo (prim. Hall 1997: 25).

Problematika družbenih akterjev presega vprašanje o tem, na kakšen način je posamezni akter poimenovan. Vpenja se namreč v širši razmislek o tem, kako so družbene prakse transformirane v diskurze o družbenih praksah, znotraj katerih so aktualni – poleg akterjev – tudi drugi konstitutivni elementi, kot so dejavnosti, časovni in prostorski kontekst ipd. Načini transformacije so v veliki meri odvisni od institucionalnih okolij (npr. politika, šolstvo, družina itd.), ki producirajo diskurzivne reprezentacije družbenih praks (prim. van Leeuwen 1996: 34–35).

Transformacijo družbenih praks v diskurzivno, v okviru katere se preoblikujejo tudi družbeni akterji, lahko poimenujemo *rekontekstualizacija*. Družbeni akterji v tem postopku pridobijo različne institucionalno pogojene vloge. Carmen Rosa Caldas-Coulthard (2003: 275 in naprej) pravi, izhajajoč iz razmišljanj, ki jih je van Leeuwen zapisal v neobjavljenem rokopisu,⁹ da so novice (kot medijski žanr) značilen primer rekontekstualizacije, saj kot diskurz o družbenih praksah vselej obstajajo zunaj konteksta izvirne, temveč znotraj neke druge družbene prakse: rekontekstualizacija je potemtakem vključitev neke družbene prakse v drugo. Poleg tega so družbene prakse sestavljene iz elementov, ki so integrirani v dinamično celoto: *udeleženci, aktivnosti, cilji, odnosi* – ti predstavljajo konkretne, materialne elemente družbenih praks. Diskurzi o družbenih praksah pa so po drugi strani *reprezentacije*, ki omenjene elemente rekontekstualizirajo oziroma – kar je še bolj bistveno – interpretirajo in modificirajo v družbeno prakso druge vrste (ibid.). Na tem mestu velja opozoriti na problematiko novinarskih žanrov: ti vsak na svoj specifičen način shematizirajo in uokvirjajo preddiskurzivno družbeno prakso tako, da izpostavljajo določene kategorije

⁸ Tako verbalni kot neverbalni; članek posveča pozornost predvsem verbalni razsežnosti.

⁹ *Recontextualization of social practice*, 1993.

(omenjene udeležence, aktivnosti, cilje in odnose) iz ubesedenega dogodka ter jih organizirajo v specifične diskurzivne konfiguracije.

Komentarji, na katere sem se omejila v gradivu, gredo v rekontekstualizaciji še za stopnjo dlje. Namreč, reprezentacije, ki jih na prvi stopnji rekontekstualizacije uvajajo novice, morajo razložiti in legitimirati, razložiti skratka: zakaj? Manca Košir predstavi kompleksno taksonomijo novinarskih žanrov in komentar uvršča v interpretativno zvrst (1988: 83–84), za katero je značilno, da svoje predmete ocenjuje, vrednoti, pojasnjuje, analizira in razlaga. Novinar ne zajema več iz podatkovne sheme (kdo, kdaj, kaj, kje), pač pa raziskuje ozadja, razmerja med dogajanjem, išče vzroke in posledice. Predmet komentarja je ozadje aktualnega dogodka, o katerem je bila javnost že obveščena, in tu navede avtorica najpomembnejšo lastnost in hkrati funkcijo komentarja, ki je *naturalizacija védenja*:

/K/omentar /naredi/ dogodke, ki so naslovnika presenetili, ker ni predvideval takega razpleta, za doumljive. ... /Komentator mora s svojo analizo, argumentacijo in sintezo narediti, da bo naslovnik zgodeni dogodek razumel v logiki naravne zakonitosti. ... /Imeti mora občutek, da mu je jasno, kaj se je pravzaprav zgodilo (ibid.).

3 Družbeni akterji

Udeleženci oziroma družbeni akterji so v diskurzu lahko rekontekstualizirani na različne načine. Deloma so ti načini del konvencionalnega jezikovnega klasifikacijskega sistema na ravni slovnice (npr. spol, število), za večino udeleženskih rekontekstualizacij pa lahko opazamo, da se vzpostavljajo s pomočjo kompleksnejših in subtilnejših jezikovnih struktur. Van Leeuwen predstavi v svojem članku zapleteno taksonomijo družbenih akterjev, ki je na tem mestu ne bom citirala v celoti (1996: 66), bom pa opozorila na nekatere najbolj tipične analitične kategorije udeležencev. Na prvi inštanci reprezentacije družbenih akterjev avtor loči *vklučitev* in *izključitev*. Kategorija izključitve je v diskurzu zelo zanimiva, saj po navadi signalizira depriviligiranje posameznikov ali družbenih skupin. Izključitev je lahko reprezentirana v dveh stopnjah: pri zamolčanju (*suppression*) v besedilu ni nikakršne reference, ki bi signalizirala akterja. Prikrivanje oziroma potiskanje v ozadje (*backgrounding*) je manj radikalna možnost: akterji sicer niso eksplicitno imenovani v zvezi z aktivnostmi, ki jih počnejo, so pa imenovani na kakšnem drugem mestu v besedilu. Družbeni akterji so nadalje lahko *personalizirani* ali *depersonalizirani*; v prvem primeru so lahko determinirani na različne načine. V okviru postopka *nominacije* so reprezentirani v smislu njihove edinstvene identitete ali pa so s pomočjo *kategorizacije* uvrščeni v skupinske identitete (po starosti, spolu, družbenem razredu, fizičnih značilnostih, po dejavnosti ipd.). Depersonalizacija oziroma razosebitev je po navadi izražena s pomočjo samostalniških besednih zvez, ki akterje transformirajo v dejavnosti, stanja, pojave, pri čemer so doseženi specifični

diskurzivni cilji. Drugi najpogostejši način razosebitve je poimenovanje skupine akterjev s pomočjo toponima, npr. Slovenija za Slovence.

V skladu s ciljem raziskave, identificirati tiste družbene akterje, ki so bili v procesih politične združitve in pridružitve aktivno udeleženi oziroma izključeni, bom najprej predstavila *kvantifikacijo družbenih akterjev*, torej akterje glede na pogostost pojavljanja v besedilih za analizo v *Sobotni prilogi* zadnjega trimesečja 1990 in *Sobotni prilogi* prvega trimesečja 2003. V drugem analitičnem koraku bom predstavila nekaj *specifičnih reprezentacijskih izbir*, torej načine poimenovanja določenih akterjev in njihove diskurzivne učinke.

Specifični družbeni akterji in njihove reprezentacije konstruirajo specifične družbene prakse. Trditev je le na videz tautološka, poglejmo podrobneje najprej gradivo v letu 1990, kjer je ena najbolj razvidnih družbenih praks vzpostavljanje nacionalne države,¹⁰ podpira pa jo niz manjših družbenih praks in pripadajočih družbenih akterjev, ki jo legitimizirajo. Med drugimi so to zlasti komentarji in deloma poročanje o tistih dogodkih, ki vodijo k institucionalizaciji odcepitve: morebiten plebiscit, uvedba državljanstva, obletnice pomembnih nacionalnih protagonistov, mitologiziranje narodne zgodovine, pozitivna finančna konstrukcija odcepitve, politika do Jugoslavije, imigracija, kulturna politika itd. V gradivu iz leta 2003 so družbene prakse, o katerih poročajo in jih komentirajo pisci, bolj heterogene. Prevladujoča družbena praksa pridruževanja Evropski uniji je potisnjena v ozadje, čeprav latentno ves čas prisotna. V tem smislu je tudi konfiguracija akterjev in podpornih družbenih praks, ki naj bi jo legitimizirali, bolj heterogena.

3.1 Analitična tehnika

V prvem koraku analize, ki je kvantitativne narave, je bilo treba v primerih skupnega označenca in različnih označevalcev poiskati »skupni imenovalec«, kot ga imenuje van Leeuwen (1996: 41). Skupni imenovalec je le pomoč pri kvantitativni analizi in v nobenem smislu ne odgovarja na vprašanje *načinov reprezentacije* družbenih akterjev, potreben pa je zato, ker je isti označenec v različnih besedilih, pa tudi znotraj istega, poimenovan z različnimi označevalci. Kvantifikacija je potekala tako, da sem določenega akterja štela v določenem besedilu le enkrat, ne glede na njegovo dejansko številčno pojavitev. Številčna razmerja so na ta način bolj pomenljiva in uravnotežena, kot bi bila v primeru, da bi šteli popolnoma vsako konkretno pojavitev akterja. Kljub kvantitativni naravnosti raziskave je treba opozoriti, da je iskanje skupnega imenovalca do določene mere subjektivno.

¹⁰ Vzpostavljanje nacionalne države kot primarno družbeno prakso dokazujejo tudi izsledki tematske analize, ki so predstavljeni v Bergoč 2008.

3.2 Analiza

Kolektivni akterji v SoP 1990	Delež pojavitev		Kolektivni akterji v SoP 1990	Delež pojavitev	
	[N]	[%]		[N]	[%]
Slovinci	28	9,8%	Dalmacija	1	0,3%
Evropa	19	6,6%	domobranci	1	0,3%
Jugoslavija	28	9,8%	države v razvoju	1	0,3%
komunisti	10	3,5%	duhovščina	1	0,3%
Srbi	9	3,1%	EGS	1	0,3%
Hrvati	9	3,1%	evrokrati	1	0,3%
slovenska vlada	8	2,8%	evropski politiki	1	0,3%
mednarodna skupnost	7	2,4%	evropski poslovneži	1	0,3%
JLA	7	2,4%	Filozofska fakulteta	1	0,3%
Balkan	6	2,1%	Francija	1	0,3%
slovenski kulturniki	6	2,1%	Grčija	1	0,3%
slovenska vojska	5	1,7%	Habsburžani	1	0,3%
Albanci	5	1,7%	hrvaški politiki	1	0,3%
Bošnjaki	5	1,7%	Inštitut za novejšo zgodovino	1	0,3%
DEMOS	4	1,4%	Japonska	1	0,3%
Sovjetska zveza	4	1,4%	Knin	1	0,3%
desničarji	4	1,4%	Korzika	1	0,3%
Nemčija	4	1,4%	KP Jugoslavije	1	0,3%
slovenski politiki	4	1,4%	Kraljevina SHS	1	0,3%
slovenske stranke	3	1,0%	kristjani	1	0,3%
Estonija	3	1,0%	Ljubljana	1	0,3%
imigranti	3	1,0%	makedonska nacionalna stranka	1	0,3%
Italijani	3	1,0%	makedonska vojska	1	0,3%
Kosovo	3	1,0%	Mednarodni monetarni sklad	1	0,3%
levičarji	3	1,0%	muslimani	1	0,3%
Madžari	3	1,0%	neonacisti	1	0,3%
Makedonija	3	1,0%	Norveška	1	0,3%
ZDA	3	1,0%	Odbor 57 za plebiscit	1	0,3%
AVNOJ	2	0,7%	Ogrska	1	0,3%
Avstrija	2	0,7%	OZNA	1	0,3%
belogardisti	2	0,7%	policija	1	0,3%
Bolgarija	2	0,7%	Romi	1	0,3%
EFTA	2	0,7%	Romunija	1	0,3%
Latvija	2	0,7%	RTV	1	0,3%

Litva	2	0,7%	Slavonija	1	0,3%
Nova revija	2	0,7%	Slovaki	1	0,3%
OF	2	0,7%	slovenska liberalna stranka	1	0,3%
partizani	2	0,7%	slovenska ljudska stranka	1	0,3%
politiki	2	0,7%	slovenske manjšine	1	0,3%
Poljska	2	0,7%	slovenski izseljenci	1	0,3%
slovenska opozicija	2	0,7%	slovenski krščanski demokrati	1	0,3%
slovenska policija	2	0,7%	slovenski novinarji	1	0,3%
Vojvodina	2	0,7%	slovenski pijanci in klošarji	1	0,3%
Afričani	1	0,3%	Socialistična stranka Slovenije	1	0,3%
Argentina	1	0,3%	sodišče evropskih skupnosti v Luxemburgu	1	0,3%
avtohtone manjšine na Slovenskem	1	0,3%	Svetovna banka	1	0,3%
Celovec	1	0,3%	Trst	1	0,3%
Češkoslovaška	1	0,3%	tujci	1	0,3%
četverica	1	0,3%	Turčija	1	0,3%
Črna gora	1	0,3%	unitaristi	1	0,3%
Skupaj	286	100%			

Tabela 1: Kolektivni akterji v SoP 1990.

Kolektivni akterji v SoP 2003	Delež pojavitev		Kolektivni akterji v SoP 2003	Delež pojavitev	
	[N]	[%]		[N]	[%]
Slovinci	10	11,0%	Madžari	1	1,1%
Evropa	10	11,0%	Maribor	1	1,1%
Avstrija	3	3,3%	mednarodna skupnost	1	1,1%
komunisti	3	3,3%	mirovniki	1	1,1%
Nova revija	3	3,3%	naravoslovci	1	1,1%
domobranci	2	2,2%	NATO	1	1,1%
Francija	2	2,2%	OZN	1	1,1%
Jugoslavija	2	2,2%	partizani	1	1,1%
Nemčija	2	2,2%	pravna fakulteta	1	1,1%
slovenske manjšine	2	2,2%	prostozidarji	1	1,1%
slovenske manjšine na Koroškem	2	2,2%	Revija 57	1	1,1%

slovenski politiki	2	2,2%	revija Literatura	1	1,1%
alkimisti	1	1,1%	revija Perspektive	1	1,1%
Argentina	1	1,1%	režiserji	1	1,1%
arhitekti	1	1,1%	SAZU	1	1,1%
Beneški Slovenci	1	1,1%	sindikati	1	1,1%
Cerkev	1	1,1%	Slovenija	1	1,1%
desničarji	1	1,1%	slovenska opozicija	1	1,1%
dinastija Karađorđević	1	1,1%	slovenski krščanski demokrati - klerikalci	1	1,1%
filozofi	1	1,1%	slovenski kulturniki	1	1,1%
gospodarstveniki	1	1,1%	slovenski športniki	1	1,1%
Hrvati	1	1,1%	sodniki	1	1,1%
humanisti	1	1,1%	Srbi	1	1,1%
Idrija	1	1,1%	Švica	1	1,1%
Italijani	1	1,1%	teologi	1	1,1%
janzenisti	1	1,1%	Velika Britanija	1	1,1%
JLA	1	1,1%	ZDA	1	1,1%
kraljevina Jugoslavija	1	1,1%	zdravniki	1	1,1%
kulturniki	1	1,1%	znanstveniki	1	1,1%
levičarji	1	1,1%			
Skupaj	91	100%			

Tabela 2: Kolektivni akterji v SoP 2003.

Strategija kategorizacije, s pomočjo katere je doseženo izražanje kolektivnih družbenih akterjev nasploh, ni tako nedolžna, kot je videti na prvi pogled. Na diskurzivni ravni združuje v kategorije popolnoma različne ljudi, po navadi na podlagi ene značilnosti, ki je lahko celo pripisana. Strategija kategorizacije je velikokrat sredstvo za politično manipulacijo ter doseganje družbene neenakosti. V besedilih pisci najpogosteje govorijo o Slovencih, ki so včasih tako samoumevna referenca, da so celo *izključeni*, najpogosteje pa vendarle poimenovani z zaimkom *mi*, ki kot tipična deiksa šele v kontekstu pridobi semantično vrednost.

V besedilih tako iz leta 1990 kot iz leta 2003 pisci najpogosteje govorijo o Slovencih – semantična vrednost tega kolektivnega poimenovanja je lahko dvojna: kot državljanska pripadnost ali kot narodna pripadnost, prim. del besedila, v katerem gre za slednjo možnost:

1. Enako pomemben je tudi učinek zavesti o moči, uspešnosti, intenzivnosti in kvaliteti slovenskega duha in slovenske kulture na nas same. Takšna zavest, takšna vednost bi dvigovala Slovincem samozavest v najbolj potrebnem trenutku in s samozavestjo bi dramila še intenzivnejšo ustvarjalnost, je poudaril Venó Taufer. Izkušnje večjih in močnejših evropskih narodov oziroma držav bi tudi Slovence in Slovenijo končno lahko prepričale, da je za nas kot manjši narod, a z enako pomembno identitetno

funkcijo kulture, življenjsko-preživetveno odločilno, ali poskrbimo za vso nacionalno kulturo toliko, kot bi nas veljalo eno samo srednje veliko podjetje (SoP 27. 10. 1990, str. 27, Marijan Zlobec).

Sklicevanje na slovenski duh, slovensko kulturo, slovensko samozavest, identiteto napeljuje na misel, da so Slovenci v gornjem besedilu pojmovani v smislu naroda. Toponim Slovenija je pogostejše v besedilih iz leta 1990, tako kot v gornjem primeru, izpeljan iz etnonima Slovenci (Slovenci kot narod). V spodnjem primeru beremo, kar je redkeje, o Sloveniji kot državi in implicitnih Slovencih (izraženih glagolsko s prvo osebo množine) kot državljanih Slovenije (kar dokazuje sklicevanje na državne institucije: finančna politika, referendum, gospodarstvo, vojska).

2. O odcepitvi Slovenije je bilo v zadnjih mesecih slišati skoraj vse: je možna, ni možna, je predraga, ne bodo je priznali, nimamo pravih (državnih institucij), je nepotrebna, zanjo še ni pravi čas, potrebujemo natančne izračune, takoj razpišimo referendum, povzročila bo gospodarsko katastrofo, zaprli si bomo jugoslovansko tržišče, preprečila nam jo bo vojska, je nerealna, je absurden ostanek 'nacionalnega romanticizma', je groteskna, smešna itd. (SoP 10. 11. 1990, str. 17, Danilo Slivnik).

Iz naslednjega primera je razvidno prepletanje več pomenov znotraj toponima Slovenija: od pomena države kot politične enote, nato metonimije državljanov Slovenije in nazadnje metonimije Slovencev kot naroda (o čemer priča zadnja izjava, v kateri so implicirani bistveni elementi zamišljanja naroda: skupna zgodovina in prihodnost):

3. V primeru, da bodo volilci glasovali proti oblikovanju samostojne in suverene Slovenije, pa bo, kot pravi v gradivu vlada, to med drugim pomenilo, da bo Slovenija ostala v federaciji, v kateri bo o njeni usodi odločala večina. Med drugim bodo drugi v njenem imenu tudi s preglasovanjem odločali o ključnih vprašanih življenja in dela v njej. »To bi pomenilo tudi, da bi zamudili ali se odrekli enkratni zgodovinski priložnosti, o kateri so sanjali, zanjo delali in se žrtvovali številni rodovi.«¹¹ (SoP 8. 12. 1990, str. 21, povzela M. R.)

V besedilih iz leta 2003 so strategije podobne. V spodnjem primeru so akterji, kot je razvidno tudi iz širšega sobesedila, Slovenci, referenca pa je etnično in ne državljansko definirana, saj izpostavlja materni, slovenski jezik, ki je sestavni element kategorije Slovencev v etničnem smislu.

4. Ko smo postali nacija, narod z državo, nato pa dosegli sprejem v OZN, smo si zagotovili preživetje, skupaj z ohranitvijo svojega materinega, slovenskega jezika (SoP 15. 3. 2003, str. 4, Tine Hribar v intervjuju z Gregorjem Repovžem).

V naslednjem primeru, ki je bil objavljen ravno tako v *Sobotni prilogi* iz leta 2003, je strategija etnifikacije še bolj kompleksna; na eksplicitni ravni avtor uporablja

¹¹ Avtorica prispevka navaja komentar slovenske vlade.

retoriko sodobne Evrope iz repertoarja državljskih pravic in dolžnosti. Vendar pa omemba Prešernovega dne dokazuje, da so Slovenci koncipirani kot etnična in ne državljska referenca, saj je Prešeren, njegovo pesništvo in jezik, v katerem je ustvarjal, etnični simbol Slovencev.

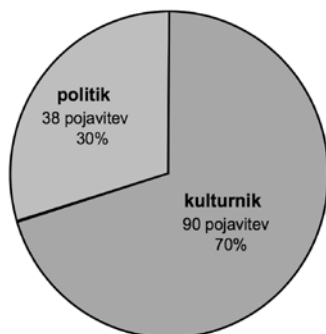
5. To je kohezivna moč, ki jo je treba gojiti, če hočemo državljsko ozaveščenost. Jaz bi celo predlagal, da bi na ta dan obesili državno zastavo. Če Slovenci že za druge državne praznike ne izobesijo zastave, naj jo vsaj na Prešernov dan (SoP 7. 2. 2003, str. 4, Matjaž Kmecl v intervjuju s Petrom Kolškom).

V popisu kolektivnih akterjev, ki so kategorizirani v večji meri po svoji identitetni funkciji, le redko najdemo predstavnike manjšin. Iz besedil so večinoma *izključeni*,¹² vključno z njihovimi jeziki in kulturo. V gradivu iz leta 1990 najdemo sicer Srbe, Hrvate, Albance in Bošnjake z nezanimljivo vrednostjo, vendar ne v kontekstu manjšine na področju Republike Slovenije, ki bi jo bilo treba ustrezno jezikovno (in sicer) zaščititi, pač pa bodisi kot tujce ali pa kot primerljivo etnično referenco v zvezi z odcepitvenimi težnjami od večetnične Jugoslavije. V gradivu iz leta 2003 je govora o manjšinah še manj – izjema je slovenska manjšina zunaj meja Republike Slovenije. Vprašanje o tem, kaj bo s hrvaškim, srbskim, bosanskim, albanskim in romskim jezikom, ko bo Slovenija priključena k Evropski uniji, je popolnoma nerelevantno, saj omenjenim jezikom že v okviru Republike Slovenije niso priznani uradni statusi, čeprav bi bilo vprašanje z vidika števila njihovih govorcev vredno vsaj razmisleka.

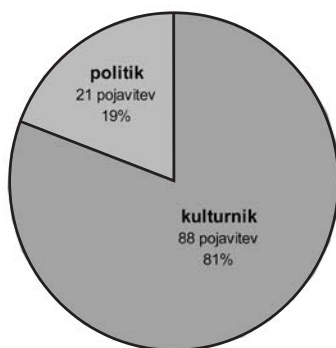
Na ravni kvantifikacije kolektivnih akterjev je opaziti med obdobjema pomenljivo razliko: v gradivu iz leta 1990 najdemo več kolektivnih akterjev, ki signalizirajo skupinsko etnično referenco, obratno leta 2003 problem jezika in kulturne identitete v širšem smislu ni vpet le v etnična vprašanja. Akterska diferenciacija kaže na siceršnjo diferenciacijo strategij v zvezi s kulturno identiteto in priključevanjem EU; poleg etnonimov med kolektivnimi akterji zasledimo tudi druge kategorizacije kolektivnih akterjev, poimenovane glede na drugovrstni, v našem primeru profesionalni kriterij združevanja: pravna fakulteta, prostozidarji, režiserji, sodniki, teologi, zdravniki, znanstveniki ipd. Leta 2003 je globalna politična strategija tudi na ravni akterjev manj premočrna kot v predplebiscitarnem obdobju.

Tudi raziskava na ravni individualnih akterjev je pokazala nekaj zanimivih rezultatov, vendar vseh na tem mestu ne morem nanizati. Naj izpostavim eno ključnih ugotovitev. Po tem, ko sem vse individualne akterje in njihove pojavitve v besedilih iz leta 1990 in 2003 klasificirala glede na vlogo, ki so jo igrali v predvolilnih diskurzih obeh obdobjih, sem dobila naslednje številčne vrednosti:

¹² Izključitev na ravni diskurza sicer pogosto signalizira tudi siceršnjo družbeno izključitev, ne pa vedno. Včasih je izključitev posledica samoumevnosti družbenega akterja, npr. ubeseditve Slovencev z deikso *mi*.

Graf 1: Število pojavitev in delež politikov in kulturnikov med individualnimi družbenimi akterji v SoP 1990.

Graf 2: Število pojavitev in delež politikov in kulturnikov med individualnimi družbenimi akterji v SoP 2003.

V besedilih iz leta 1990 prevladujejo individualni akterji s področja politike, pa tudi nekaj sicer deklariranih kulturnikov v besedilih nastopa v vlogi politikov. Če si pogledamo **Graf 1**, vidimo, da so besedilne okoliščine kulturno-identitetnih vprašanj povezane v 70 % s kulturniki, v 30 % pa s politiki. V SoP 2003 je razmerje še bolj radikalno: vprašanje slovenske kulture se artikulira v kontekstu akterjev, ki v večji meri pripadajo kulturi v ožjem smislu (celo 81 % proti 19 % pojavitev politikov), kar pomeni, da je vprašanje kulture in ne/posredno jezika v predreferendumskega času bolj zaprto v polje klasičnega pojmovanja kulture brez političnih pretenzij.

4 Sklep

Analiza družbenih akterjev, ki so se pojavljali v prispevkih, ki so posredno ali neposredno problematizirali slovensko nacionalno kulturo ali celo nacionalni jezik, je v dveh obdobjih redefiniranja slovenske državnosti leta 1990 in leta 2003 pokazala nekaj zanimivih rezultatov. Višjo vrednost pojavnosti akterjev

leta 1990, kolektiviziranih na principu etnične reference (ne le Slovencev, tudi Srbov, Hrvatov, Albancev, Bošnjakov, Estoncev itd), tj. tako imenovanih etnonimov, lahko interpretiramo v smislu večje teže, ki so jo mediji pripisovali vprašanjem etnične identitete nasploh. To ugotovitev posredno dokazuje tudi večja vpetost kulturnoidentitetnih vprašanj v politični kontekst: leta 1990 je pojavnost politikov, ki so se izrekli o kulturnih in ne/posredno jezikovnih vprašanjih, višja kot leta 2003. V času pridružitvenih procesov Evropski uniji so namreč kulturna vprašanja v večji meri ločena od političnih in zaprta v polje klasično pojmovane kulture. Globalna »odcepitvena« strategija tednika je potemtakem bolj premočrtno usmerjena, na prvi pogled tudi bolj premišljena od »pridružitvene« globalne strategije. Vendar pa analiza družbenih akterjev dokazuje ravno nasprotno: neagresivna predvolilna kampanja v zvezi z referendumom za priključitev EU ni zgolj slučaj. Evropa je nastopala namreč kot družbeni akter in identitetna alternativa z relativno visoko pojavno vrednostjo že v besedilih iz leta 1990, kar dokazuje, da se je medijska debata za ali proti pridružitvenim procesom začela že vsaj trinajst let pred dejanskim referendumom. Argument jezikovne ekskluzivnosti, ki je leta 1990 igral pomembno vlogo v argumentativni shemi v prid odcepitve od večjezikovne in večnacionalne Jugoslavije, je s tem, ko se leta 2003 pojavlja v kontekstu izjavljanja kulturnikov ob klasičnih kulturnih vprašanjih, zlasti literarnih, umaknjen iz dnevnega reda razprave. S tem mu je bil odvzet argumentativni potencial in politični naboj ter morebiten vpliv na izid referenduma za priključitev Evropski uniji.

Literatura

Anderson, Benedict, 1998/1983: *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: SH. Izvirnik: *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*.

Barth, Fredrik, 1997/1969: Etnične grupe i njihove granice. Poutignat, Philippe, in Streiff-Fenart, Jocelyne, 1997/1995: *Teorije o etnicitetu*. Beograd: Biblioteka XX vek. Izvirnik: *Théories de l'ethnicité*. 211–259. Izvirnik: uvod v kolektivno delo *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of culture difference*.

Bašić Hrvatini, Sandra, 2005: Čigavo bo Delo? *Medijska preža* 23–24 (november 2005), <<http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/24/trg/>> (Dostopno: 12. marec 2007.)

Bergoč, Simona, 2008: *Slovenski jezik v procesih političnega razdruževanja/pridruževanja. Vloga jezika pri konstrukciji narodne in državne identitete*. Doktorska disertacija. Mentor: Marko Stabej. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Billig, Michael, 2008: The language of critical discourse analysis: the case of nominalization. *Discourse & Society* 19. 783–800.

Bloomaert, Jan, 2005: *Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.

Caldas-Coulthard, Carmen Rosa, 2003: Cross-Cultural Representation of 'Otherness' in Media Discourse. Weiss, Gilbert (ur.), in Wodak, Ruth (ur.): *Critical discourse analysis: theory and interdisciplinarity*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan. 272–296.

Erjavec, Karmen, 2001: Media representation of the discrimination against the Roma in Eastern Europe: the case of Slovenia. *Discourse & Society* 12. 699–727.

Foucault, Michel, 2001/1969: *Arheologija vednosti*. Ljubljana: SH. Izvirnik: *L'archéologie du savoir*.

Gellner, Ernest, 1983: *Nations and nationalism*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Hall, Stuart, 1996: Introduction: Who Needs 'Identity'? Hall, Stuart, in du Gay, Paul (ur.): *Questions of Cultural Identity*. London: Sage Publications. 1–17.

Hall, Stuart, in du Gay, Paul (ur.), 1996: *Questions of Cultural Identity*. London: Sage Publications.

Hall, Stuart, 1997: The Work of Representation. Hall, Stuart (ur.): *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications. 13–74.

Halliday, Michael A. K., 1978: *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. Baltimore: University Park Press.

Halliday, Michael A. K., 1985: *An Introduction to Functional Grammar*. London (etc.): Arnold.

Hobsbawm, Erik J., 1992: *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Druga izdaja (1990'). Cambridge: Cambridge University Press.

Košir, Manca, 1988: *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Kress, Gunther, 1995: The Social Production of Language. History and Structures of Domination. Fries, Peter H., in Gregory, Michael (ur.): *Discourse in Society. Systemic Functional Perspectives. Meaning and Choice in Language. Studies for Michael Halliday*. Norwood: Ablex Publishing Corporation. 115–140.

Kress, Gunther, 1996: Representational Resources and the Production of Subjectivity. Questions for the Theoretical Development of Critical Discourse Analysis in a Multicultural Society. Caldas-Coulthard, Carmen Rosa, in Coulthard, Malcolm (ur.): *Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis*. London in New York: Routledge. 15–31.

Mikolič, Vesna, 2004: *Jezik v zrcalu kultur. Jezikovna sporazumevalna zmožnost in (med)etnična ozaveščenost v slovenski Istri*. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.

Skubic, Andrej, 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.

Smith, Anthony D., 1991: *National Identity*. Reno: University of Nevada Press.

Stabej, Marko, 2007: Jaz v nas. Nekaj tez o jeziku, identiteti in jezikoslovju na Slovenskem. Novak Popov, Irena (ur.): *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 43. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 25. 6.-13. 7. 2007*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 13–24.

STA, 13. 4. 2007, Kje je avtonomija medijev? *24ur.com*. <<http://24ur.com/novice/slovenija/kje-je-avtonomija-medijev.html?ar>> (Dostopno: 10. 2. 2008.)

van Leeuwen, Theo, 1996: The Representation of Social Actors. Caldas-Coulthard, Carmen Rosa, in Coulthard, Malcolm (ur.): *Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis*. London in New York: Routledge. 32–70.